

Röportaj

Derviş Zaim: "Sinema Tekniği Altı Ayda Öğrenilir. Önemli Olan Hikâye Anlatmayı Öğrenmektir."

Özer ANAR*

*Dr. Öğr. Üyesi, ozeranar@maltepe.edu.tr, Maltepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü.

Tarih: 24 Mayıs 2023 / Yer: Maltepe Üniversitesi / Süre: 50 dk.

"Film yapmak 'zen deneyimi'ne dönüşmeye başladı benim için. Sufi anlayışına göre, 'şimdi ve burada'yı keşfetmek, 'şimdi ve burada'nın biricikliğini yansıtmaya çalışmak, onu fark etmek kendini bilmek yolunda olumlu bir şey olarak değerlendirilebiliyor yanılmıyorsam. 'Şimdi ve burada'yı yaşamaya başladığınızda o 'burada'nın ve 'şimdi'nin teklüğünü, tekrarlanamazlığını fark ettiğiniz anda, onu daha farklı yansıtmaya başladığınızı fark edebilirsiniz ve yönetmenin görevi, oyuncuları o şimdiki ve biricik anı tecrübe eder hâle getirmek, onları oraya itmek biçiminde yorumlanırsa sanırım yanlış yapılmayabilir."

Resim 1. Derviş Zaim.

Kaynak:

<https://www.derviszaim.com/dervis-zaim/>

Özer ANAR: Yirmi yılı aşkın yönetmenlik kariyerinizden sonra tam zamanlı akademisyenliğe geçmeye nasıl karar verdiniz?

Derviş ZAİM: Ben çok uzun zamandan beri ders veriyorum. 2001 yılında *Filler ve Çimen* filmi yaptıktan sonra Bilgi Üniversitesi'nde ders vermeye başladım. Dolayısıyla akademik ortamda bulunma deneyimim eskiye dayanıyor; ancak zamanla bunun ağırlığı biraz daha arttı. Her iki alanın da birbirini beslemesinin yaratıcılık bakımından olumlu momentum yaratabileceğini düşünmüştüm. Şükür, her ikisinde de çalışmaları sürdürüyorum yani gerek pratik olarak film üretmek gerek akademik olarak kendimi geliştirmek diye tabir edebileceğim alanda faaliyet sürdürmeye gayret ediyorum. İnsanın ağzından çıkanı kulağının duyması gerektiğine inanırım. Dolayısıyla akademik bir uğraş içerisinde olmak, neyi niçin yaptığına dair düşünmeyi gerektiriyor. Daha önce başka insanların söylediklerini etüt etmeyi gerektiriyor, bu çaba sizi neyi, nasıl yaptığınıza ilişkin olarak daha bilinçli hale getirebilir. Öğrencilerle karşı karşıya dil kurmaya çalışmanın getirdiği bir dirilik var, bazen hiç aklınıza gelmeyecek bir soruyu öğrenci sorulabiliyor ve o soru sizin başka soru işaretleri ile donanmış olarak yola devam etmenizi sağlayabiliyor. Pratik alanın kendine has şartlarıyla da iç içeyken konunuz size ek farkındalık, deneyim sağlayabilir. Film üretme pratiği içerisinde, akademik dünyanın bazen nüfuz edemeyeceği durumlar, anlar, şartlar, sorular ile karşı karşıya kalabiliyorsunuz ya da bazı sorunların varlığını daha önceden keşfedebiliyorsunuz, bazı soruları daha da inceleyebilirsiniz. İki alan bende birbirini destekliyor sanırım. Zamanında birbirini desteklerlerse ne kadar güzel olur diye düşünmüştüm, süreç böyle gelişti, aynı fikrim devam ediyor.

Özer ANAR: Akademisyenliğe geçiş eş zamanlı olarak yönetmenlik kariyerinizi ve film üretiminizi olumsuz yönde etkiliyor mu?

Derviş ZAİM: Hayır, etkilemiyor. Aksine yardım ediyor; çünkü insanın bilince çıkarması iyi bir şeydir. Bilince çıkardığın şey ön bilinci, bilinç dışını harekete geçirir, onları daha canlı, işlek kılabılır. Canlı kılması da film yapımı sırasında meselelerinize olumlu manada farkındalık katılmasını, momentum sağlanmasını kolaylaştırabilir.

Özer ANAR: Lisansınız farklı bir alan...

Derviş ZAİM: Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümünden mezun oldum. Sonra yüksek lisansı tamamladım, İngiltere'de Warwick Üniversitesi'ndeki Kültürel Çalışmalar dalında. Sonrasında Maltepe Üniversitesi'nde sanatta yeterlik eğitimi geldi.

"...kültürel çalışmalar eğitiminden geçmiş olmak, şu ya da bu şekilde sinemaya ve hayata bakışımı etkilemiştir."

Özer ANAR: Lisans ve lisansüstü kariyerinizin farklı disiplinlerden olması sinemanıza nasıl bir katkı sağladı?

Derviş ZAİM: Farklı bir disiplinden gelmek sinemada size bazen yarar sağlayabilir. Her zaman olmasa bile. Sebebi de şudur: Sinema yapmak isteyen bir insanın ortadaki basmakalıp fikirlerden ayrılma ihtimali sağlayabilecek bir perspektife sahip olması fena olmaz. Hâlen var olan perspektifine dair soru işaretlerini yenilemesi sağlık katabilir. Açıkçası meselelerini daha da inceltmesi lazım; çünkü baştan sona kadar bir insanın aynı fikre sahip olması (her ne kadar bazı çevrelerce saygı duyulacak bir şey gibi görülse de), kimi hâllerde çok da doğru olamayabiliyor çünkü insanın kendisi ve hayat değişiyor. Sinema ya da iletişim eğitimi olmayan bir film yönetmeninin o ana kadar sahip olduğu eğitim geçmişinden şu ya da bu şekilde etkilenmemesi olanaksızdır. Hayat çok geniş, uçsuz bucaksız; dolayısıyla farklı deneyimlerin içerisinden süzülüp gelmiş bir insanın perspektifinin farklı bakımlardan yaratıcılığa katkıda bulunabilme ihtimali bulunabilir. Ben işletme okudum. İşletmenin hiç işime yaramayacağını düşünüyordum, sanatsal yaratıcılık girişimlerimin çerçevesi içerisinde; ama sonradan Türkiye'nin yapım koşullarında, iş başa düşüp de, parasız, düşük bütçeli, ölmüş eşek fiyatına film çekmeye başlayınca, hesap, kitap meselelerinin kıymeti anlaşılıyor. Ben, o güne kadar çok fazla ilgimi çekmeyen işletme eğitiminin bana, farkında olmasam da, yardım edebilmiş olacağını, şimdiki kafamla, düşünüyorum. Yani eğer işletme eğitiminin getirdiği organizasyon, hesap kitap işleri kulağımın arkasında olmamış olsaydı *Tabutta Rövaşata*'yı düşük bütçe ile yaparken biraz daha fazla zorlanabilirdim diye düşünüyorum. Aynı şekilde bütün filmlerimin neredeyse ya yapımcısı ya da ortak yapımcısıyım. O zamanlar gördüğüm dersler muhtemelen bu esneklik ve devamlılık üzerinde etkili olmuştur. Şimdiki kafamla eğitim geçmişime baktığım zaman, kültürel çalışmaların da bana fayda sağladığını düşünüyorum. Boğaziçi'nde kısmen Tarih Bölümüne de devam etmiştim işletme eğitiminden sonra. Yüksek lisansımı kültürel çalışmalar dalında İngiltere'nin Warwick Üniversitesi'nde yaptım. Kültürel çalışmalar eğitiminden geçmiş olmak, şu ya da bu şekilde meselelerimi derinleştirip yelpazemi geliştirmek bakımından sinemaya, romana ve hayata bakışımı etkilemiştir. Daha öncesinde de kültür alanından doğan meselelere ilgim vardı. Roman yazmaya çalışıyordum işletme eğitimim esnasında. Bütün bunlar bir araya gelince, sorduğum sorular daha derinleşmeye yüz tuttu zaman içinde. Yavaş yavaş ilgi yelpazem genişledi, farklı karşılaşmalar

muhtemelen beni, farkında olayım ya da olmayayım, besledi. Yüksek lisans eğitimini kültürel çalışmalarda yaptığım zaman tezimi Alan Parker'ın *Midnight Express* filmi üzerine Tony Howard ve Jose Arrayo yardımı ile yapmıştım. Ayrıca bölümde başka hocaların derslerine de girmiştim. Üniversitenin sinema alanında zengin görsel arşivinden çıkmıyordum. Öte yandan Boğaziçi'nde iken iki dünya savaşı arasındaki Kıbrıs adasında Kemalizmin algılanma biçimi üzerinde okuma yapıyordum. İşletmeden sonra başladığım Tarih bölümü çalışmalarında tez olarak seçtiğim alan bu idi, o nedenle tarih disiplini de okuma konularım arasına girmişti. Edebiyat ilgim zaten ezelden beri vardı. Şu ya da bu şekilde tüm bunlar kültürel çalışmalar dalının bir sürü alanında birbirini tetikledi; mesela temsil, kitle kültürü, tarih, mitler, psikoloji, edebiyat eleştirisi gibi ilgiler sonradan yapacaklarımı etkilemiş olabilir. Yüksek lisans eğitiminden yıllar sonra da Maltepe Üniversitesinde sinema alanında sanatta yeterlik eğitimi gördüm.

Özer ANAR: Kendi kendini yetiştirmiş bir sinemacı olduğunuz söylenebilir mi?

Derviş ZAİM: Otodidakt denebilecek bir tarafım var, bazı koşullarda bunu kabul edebilirim fakat öte yandan bu saptamayı dikkatli yapmak lazım. Gittiğim okullarda iyi hocalarla karşılaştım. Onların hakkı ödenmez. Ayrıca gerek ders esnasında, gerek ders dışında karşılaştığım bilgi ve görgüsü yüksek hocalarım oldu; benimle şahsen ilgilenme nezaketini gösterdiler. İşletme eğitimi gördüğüm dönemde, sinema ile ilgili kitabın, kaynağın, şunun bunu pek az olduğu dönemde, o insanların tornasından geçmenin şu ya da bu şekilde bana katkıda bulunduğunu naçizane düşünüyorum. Mesela, Roma'da 60'lı yıllardaki ünlü Centro Sperimantale di Cinematografica adlı sinema okulunda okuyan Üstün Barışta, Boğaziçi'nde tüm bölümlere açık olan sinema tarihi ve estetiği derslerini seçmeli olarak veriyordu. Okulun politikası gereği biz de işletme eğitimi görmemize rağmen, eğer dilersek, seçmeli ders alabiliyorduk. Üstün Bey'den ben o dersleri aldıktan sonra kendisiyle yakınlaştım. Sete davet etti beni. İleriki zamanlarda Üstün Bey benim bir sürü senaryoma baktı, yeri geldiğinde bana geri bildirimlerde bulundu. Fakat bunları yaparken oldukça esnek bir çerçevede benimle ilişki kurdu, iyi davrandı, beni ezmedi. Bunu da oldukça önemli görüyorum; çünkü hocanızın sizi ezmemesi yola devam ederken olumlu bir faktör hâline gelebiliyor. Başka hocalarım da beni kültür, felsefe, edebiyat, sinema konusunda etkiledi. Edebiyat alanından gelen Profesör Cem Taylan çok yardımı olan bir insandı, beslenmeme yardımı büyüktür. Engin bilgi ve arşivini açtı, insancılığı ile bana kitap, film, bilgi sağladı. Boğaziçi'nde iken seçmeli ders aldığım Hilmi Yavuz öyle, zikredemediğim

isim varsa aflarına sığınıyorum. Süha Arın'dan, İlhan Arakon'dan resmi ders almadım ama bana yardımları büyüktür. Bu listeyi uzatmak mümkün. Bu hocaların etkisinin bende büyük olduğunu, tam manası ile otodidakt olmadığını söylemem gerekiyor. İngiltere'deki Warwick Üniversitesi'nde kültürel çalışmalar alanında yüksek lisans yaparken de oranın sinema bölümüne devam ettim. Sinema Bölümündeki hocalar ile tezimi yazmaya gayret etmiş, onların derslerine de katılmışım. Roman yazmak, edebiyatla ilgilenmek zaten edebiyat eleştirisine ve kuramına aşina olmayı gerektiriyordu; Boğaziçi'nde kütüphane elimin altındaydı, o zamanlar Türkiye'de başka yerlerde bulunamayacak, çevrilmemiş kitaplar oradaydı; kantinde, ortamda tartışmalar dönüyordu. Dediğim gibi bunlar beni besledi.

Özer ANAR: 1990'ların ikinci yarısındaki bağımsız film yapıcılığı ile günümüz Türkiye'sindeki bağımsız film yapıcılığını teknik, estetik ve ideolojik açıdan karşılaştırmanızı istesek neler söylersiniz?

Derviş ZAIM: 1990'larda Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar bağımsız film yapımına pek uygun değildi. Bir benzetme yapmak gerekirse ortalık neredeyse çöle benziyordu: Mali kaynak ve destek mekanizması yok denecek düzeydeydi. Sponsorluk ve altyapı cılızdı. Kültür Bakanlığı'nın desteği diri değildi; arada Efes'in sponsorluğunda çekilen filmler çıkabiliyordu. TRT'nin desteği yoktu, özel televizyonların sinema desteği zayıftı veya yoktu. Şu andaki dijital platformlar zaten yoktu. Yeşilçam; yeni gelen, dışarıklı bir acemiye çok kapalıydı, kendi içerisinde kast sistemi vardı, giremezsiniz. Aralarına haklı haksız türlü sebeplerle adam almakta zorlanıyorlardı. En makul çevrelere asistan olmak için yırtınmama rağmen ortama girememiştim. Dolayısı ile yola devam etmek için kendi göbeğimi kendim kesmem gerekiyordu. TRT'den de herhangi bir destek alma ihtimalim yoktu. Roman yazarlığı, yerel bir TV'deki kültür sanat programında metin yazarlığı ile yönetmenlik yapma haricinde henüz hiçbir sinema işinde yazar veya asistanlık gibi görevler yapmamışım. Beni kimse tanımıyordu. *Tabutta Rövaşata* öncesi kabalaştırarak konuşmak gerekirse, durum aşağı yukarı böyle. İngiltere'ye gidip orada yüksek lisans yaptıktan sonra orada yazdığım bir senaryo ile geri döndüm; o senaryoyu iki, üç yapımcıya yolladım. Özel televizyonlar yeni çıkmıştı, belki özel televizyonların katkısı olma ihtimali vardı. Şu anda önemli konumlarda olan ve televizyona diziler yapan bir iki tane genç yapımcı vardı o sıralarda. Onlara o senaryoyu yolladım; onlarla işin olmayacağını fark ettim. Olmayacağını fark ettikten sonra da kendime de dedim ki; "ya şimdi bir şey yaparsın ya hiç yapamazsın". *Tabutta Rövaşata*'nın fikri düşük bütçe ile, benim yapabileceğim çerçeveyi de içerecek biçimde ortaya çıkmaya ve senaryosu yazılmaya

başlandı. Sonra kolları sıvadım. Film mucize eseri gerçekleşti. Bir sürü yerde nasıl gerçekleştirildiğini anlattım. Turgut Yasalar'ın ilk filmini yapan yönetmenlerle ilgili hazırladığı kitapta bana ayrılan bölümde oldukça ayrıntılı biçimde başımdan geçeni naklettim. Yapım sürecini merak eden o kitapta hikâyeyi bulabilir veya bana ait sitede bulunan versiyonundan okuyabilir. Şu andaki koşullar, o dönemin koşullarına göre daha uygun gibi gözüküyor, ancak bu döneme ait kılık değiştirmiş başka sorunlar var. Elbette bu döneme has fırsatlar da var; ama yine de fırsatlara erişme sorunları devam ediyor. Örneğin, platformlarda birtakım diziler yapılıyor ve neredeyse piyasadaki herkes iş buluyor ve çalışıyor; fakat bir insanın platformların estetik görüşünden ayrılacak iş yapması oldukça zor. Keza Kültür Bakanlığı başvurularında çok büyük bir rekabet var, yazılı yazısız belli şartlar var. Eurimages'da yazılı olmayan kurallar var. Mesela iki kadının kadın meseleleri üzerine konuştuğu bir sahneye yer verilmeyen proje, Eurimages'dan destek alamayabilir. Ortadaki rekabet daha da körüklenebilir ileride. Dolayısıyla desteğin miktar ve çeşidini arttırmak ve bariyerleri aşağıya indirmek, şeffaf olmak gerekiyor; fakat sorun biter mi? Hayır. İnsanoğlu var olduğu sürece sorunlar hep devam edecek. Belki sorunların zorluk derecesi azaltılabilir, eşitlik ilkesi gözetilerek düzeltmeler yapılabilir. Bu çaba bir sürece yayılabilir. Ama ne yapsak bizde de dünyada da film yapmaya yönelik sorunlar hep varlığını sürdüreceğe benziyor. Dolayısı ile bir insanın muradı ne ise onu çözebilecek formülleri -bağlamı dikkate alarak- kendisinin yaratması sanki hayırlı bir şeydir diye düşünüyorum. Bunu kariyerinin her dönemindeki insanın ayrı ayrı düşünmesi ve bağlama göre optimal bir pratik içinde adım atması gerekir. Boğuşulması gereken bir sorun var. Sinemanın teknolojisinin bizi nereye götüreceği gibi meseleler önemli. Sinema salonları bizim için ciddiye alınabilir bir gelir kaynağı mıdır? İnsanların eskisi gibi sinema salonlarına gitmeleri için ne yapılabilir? Dijital teknoloji çağında ürünleri gelecek kuşakların kullanması için nasıl koruyacağız? Yapay zekâ bize üretim konusunda nasıl bir etkide bulunabilir? Maliyetleri düşürebilir mi? Maliyet düşürürken kaliteden ödün verecek miyiz? Yapay zekâ sinemaya girdiğinde bir filmin üretiminde eskisi gibi çok büyük, vahim hataların azalmasına neden olabilecek gibi görünüyor. Yapay zekâ, mesela setten gelen hataları postta bizim için macunlayacak, düzletecek, ki bu vaziyet olumlu gibi duruyor. Eğer durum böyle olacaksa, bizim yapay zekâ ile yarışabilmek için daha başka bir bilinç seviyesine ulaşmamız lazım. Bilinç seviyesinin artırılması gündeme geldiğinde gidilecek yerlerden biri muhtemelen erdem ahlakıdır. Yani erdem ahlakı ile ilintili olarak tefekkür etmek hayırlı olabilir diye düşünüyorum. İnsanlığın peşine düşeceği sorular iki bin beş yüz sene önce Sokrat'ın sorduğu, Buda'nın sorduğu

soruların etrafında dönecek. Ahlak felsefesi hızlı ilerlemiyor. İki bin beş yüz sene önce yazılıp çizilen metinlere bakan, sözgelimi merakını on ikinci yüzyıl Anadolu'sunda üretilen tefekküre yönelten birisi sanki ön alacak gibi geliyor bana.

Özer ANAR: Yıllar önceye dönüp kariyerinize yeniden başlama şansınız olsaydı seçimlerinizi nasıl bir revizyondan geçirirdiniz?

Derviş ZAİM: *Tabutta Rövaşata* filmi yaptıktan sonra Kıbrıs'la ilgili *Via Beyret* adlı bir senaryo yazmıştım ama birkaç yıl içinde onu çekemeyeceğimi anlamıştım. Bazen genç arkadaşlar bu tuzağa düşebiliyor. Olmayacak duaya çok fazla âmin diyorlar. İnada saplanıp kalıyorlar. Bu inat onların potansiyelini eritiyor. Orada fazla durmayıp *Filler ve Çimen* filmi yapmak için kolları sıvadım. Böyle yapmakla hayırlı bir iş yaptım, sonuç da iyi oldu, *Filler ve Çimen* yine düşük koşullarda yapılmış bir film; biçim, içerik, maliyet açısından riskliydi vesaire. Ama iyi ki onu yaptım diye düşünüyorum. O filmin bir benzerinin daha uzun yıllar boyunca yapılma ihtimali oldukça düşüktür. Şimdi geriye dönüp baktığım zaman daha az acı çekebileceğim bir patikayı tutturarak işlerimi yapmak isterdim; fakat daha az acı çektiğim bir çerçeve içerisinde işleri yapmış olsaydım bugünkü ben olamayabilirdim. Çünkü beni ben yapan şeyler, iyisiyle kötüsüyle derimi kalınlaştıran bir sürü acı verici deneyimden kaynaklandı. Popüler hâlde ifade edelim: Size dair var olan her şey, yaşadıklarınız başka türlü olamadığı için şu andaki hâline bürünmüştür; bütün zayıflıklarınız ve güçlü taraflarınızla siz sizsinizdir. Bir bilgisayar oyunundaki gibi tam, mükemmel olarak yeniden doğmanıza da gerek yoktur; çünkü sanatsal üretim peşinde olan bir insan yaraları ile yüzleşir, eksikleri ile yüzleşir, hayatın eksiklikleri ile karşı karşıya gelmek ister. Doğru olan da budur, az evvel gönderme yaptığım gibi, Marx'ın dediği gibi, "hayatta ne olduysa başka türlü olamadığı içindir". Şimdi "Ah! Ayranım olsaydı, yanında çökelek de olsaydı, ne güzel olurdu, hele çay kaynatırdık, şöyle olurdu, böyle olurdu" demek, evet dostlar arasında muhabbet ederken hoş olabilir; ama bizi bir yere götürebilecek değerli bir konuşmanın yolunu açar mı? Pek emin değilim.

Özer ANAR: Henüz yeni başlayanlara sinema alanında iyi bir hikâye anlatıcısı olabilmeleri için nasıl bir yol izlemelerini önerirsiniz?

Derviş ZAİM: İyi hikâye anlatıcısı olmak aslında bir perspektife sahip olmak anlamına gelir. Bu da felsefi, düşünsel, ahlaki, estetik meselelerini şu ya da bu şekilde bir sisteme kavuşturmak anlamına gelir. Kendisi farkında olmayabilir. Yaratıcı ama içgüdüsel olarak böyle bir tarafa doğru gidebilir. Olgunlaşmış bir yaratıcının kendisine ait bir estetik ve ahlaki

sisteme sahip olması, hele az çok onu fark etmesi kendisinin faydasıdır. Bu kolay mıdır? Değildir. Bir sürü sorunu beraberinde getirir. Mesela, erken yaşlarda ahlaki ve estetik sistemini sistematik biçimde oluşturmanın hem faydası vardır hem dezavantajı vardır. Baskın, net, kuralları belli bir eğitimden geçmişsinizdir. Ekol hâline gelmiş bir yerde öğrenim görmüşsünüzdür. Çok dominant hocaların vardır. Kurum ve hocalar seni tornadan çıkarırlar. Sen (laboratuvar koşullarında) ahlaki ve estetik sistemini görece olarak netleştirmiş bir adam olarak üretime başlayabilirsin. Ardından yeteneğin ölçüsünde sistemini evrimleştirmeye başlayabilirsin veya memnunsan mevcut hâliyle üretmeye devam edersin. Öte yandan eğer böyle tornadan geçmediysen, mesleki olarak deneme yanılma yapma ve salınabilme, arayışa girme, arayışı sürdürme ihtimalin artabilir. Şanslıysan, ahlaki ve estetik sistemini yolda düzersin. "Kervan yolda düzülür." denir ya ve orada da bir çocuğun elinin sobaya yapışmasına benzer şekilde dersler ala ala ahlaki ve estetik sistemini kurarsın. Elin sobalara değdiği için onun acısını unutmazsın. Burada ayrıca şu soruyu soracağız kendimize: "Çok genç yaşta bir adam perspektif sahibi olabilir mi? Ahlaki ve estetik sistemini kurabilir mi?" Zor ama imkânsız değil. Sinema tarihi ilk filmi mükemmel olan adam dolu. Çalışmaya, gayrete devam ederse sistemini derinleştirebilir, dilerse şahsi stilini farklı limanlara sokabilir. Bu aşama paradokslara gebe. Bahsettiğim tüm ihtimaller genç yönetmen adayının, yazar adayının, şair adayının kendisini suya atması anlamını taşır. Yüzmenin teorisini size öğretebilirim; ama yüzeceğinizi garanti edemem suya daldıktan sonra... Yani pratiğin, hayatın, *patio*'nun altını çizmek gerekiyor. Sokağın lezzetini unutmamanın olumlu bir faktör olduğunu düşünüyorum, yani ahlaki ve estetik sisteminiz tamamdır ama sokaktan kopuksunuzdur, sokağın lezzetini bilmiyorsunuzdur. Bu bir sanatçı adayı için önemli bir defo haline dönüşebilir kimi durumlarda. Ayrıca insanın karşılaşma cesaretinin olmaması önemli bir eksiklik. Elbette buna itiraz edilebilir; "kitaplar kitapları, filmler filmleri doğuramaz mı?" denebilir. Doğrudur, doğurur; ama kitapların kitapları doğurduğunu bilen ve kitapların farkında olan biri, bunun üstüne bir de sokağın lezzetinden, kendini bilme adı verilen süreçten haberdar ise, o zaman iş üstüne kaymak konmuş ekmek kadayıfına dönüşür. Bu da gayet olumlu bir şeydir.

"...Bağımsızlık bağlama bağlıdır bu çağda... Bağlam tarafından belirlenir."

Özer ANAR: Türkiye'de bağımsız sinemanın geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Derviş ZAİM: “Bağımsız sinema” terimi ne kadar hakkaniyetli ya da doğru bir terimdir, bu durumdan emin değilim... Bu çağda bağımsızlık ne anlama geliyor, onu dikkatli ele alarak kullanmamız gerekiyor. Çünkü bağımsız dediğimiz kişiler sürece devam edebilmek adına, günümüzde oldukça karmaşıklaşmış finans sisteminden destek almak, ya da yanında var olarak ana arterden kısmen yararlanmak, finans yaratmak zorundadır. Bu desteği sağlar ve işi düzgün sona erdirebilerseniz, Türkiye’deki birtakım meseleleri daha rahat ele alıp işleyebileceğiniz gibi bir düşünceye kapılabilirsiniz ve bu durum “Türkiye şartlarından görece olarak daha bağımsız bir film” yapabileceğinizi düşünebilmenizi sağlasa da, sizi gelecekte bağımsız bir sinemacı konumuna sokmayı garantilemez. Bu durum her dönemde az ya da çok, bağlama bağlı olarak ele alınıp saptama yapılmalı, hareket, rota teşkil edilmelidir. Örneğin, Türkiye’deki sinema desteklerini almayı reddeder ve içerik icabı yurt dışı desteklerle ilerlemek gibi bir fikir sizin için cazip ise yurt dışı kaynaklarla daha haşır neşir olursunuz; ama bu eğilim söz gelimi sizi Avrupa Sinema fonunun fikirleri doğrultusunda sinema yapan birisi konumuna sokar. Bir yeri bırakabilirsiniz; ama başka bir güç merkezinin şemsiyesi altına girmiş olursunuz. Dolayısıyla sinema yapmaya kalkışan bir kişinin hangi güç ilişkileri ağı içinde olduğunun bilincinde olarak, bu güç ilişkilerinin onu nereye ittiğinin de farkında olarak bir tavır geliştirmesi fena olmayabilir. İnsan bu bilince ulaşırsa, bu durum kendisinin lehine bir momentum yaratabilir. Tekrarlayayım, “bağımsızlık” bağlama bağlıdır bu çağda. Bağlam tarafından belirlenir. 2000’li yılların başında da bağımsız sinema tartışmaları yapılıyordu her zamanki gibi. Tartışmayı yapanlar bağımsız sinema yapan insanlar ve ana akım sinemada faaliyet gösterdiği söylenen Atif Yılmaz’ı karşılaştırdılar. Ama Atif Yılmaz’ın destek kaynakları ile o dönem bağımsız sinema yapan insanların destek kaynakları neredeyse aynıydı. Kültür Bakanlığı, Efes Pilsen, Eurimages... Eğer Atif Yılmaz Türk Sineması’nın ortasında ve o dönemin daha genç yönetmenleri Atif Bey’e nazaran o zaman daha bağımsız bir sinema anlayışına sahipse, her iki tarafın elde ettiği bu desteklerin aynı olması tartışmayı dinleyen insanlarda kafa karışıklığına neden oluyordu. Kaldı ki bağımsızlık her filmde, aynı biçimde ve tonda devam ettirilebilecek bir durum olamayabilir. Bağlama bağlıdır dememin esas nedenlerinden biri bu.

Özer ANAR: İşe yeni başlayanlara, uzun metraj bir film çekmeden önce kısa metrajlı filmlerle deneyim kazanmaları önerilir. Siz aynı yolu izlemediniz. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Sizce uzundan önce kısa şart mı?

Derviş ZAİM: Aslında iyi olabilir, bu durumda bir sakınca yok; ama bende durum bambaşka seyretti. Ben film yapmaya başlamadan önce roman yazdım. İlk romanım ile Yunus Nadi roman ödülünü aldım. Aldığım bu ödül, BRT Televizyonu'na metin yazarı olarak girmemi kolaylaştırmıştı. BRT, o dönemde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kurulmuş yerel bir televizyondur. Kanala girdikten kısa bir süre sonra metin yazarı olarak çalışmaya gayret ederken kendimi gençlerle ilgili, hobileri konu edinen bir programın yapımcısı ve yönetmeni olarak buldum. Birdenbire hafta sonlarında gençlere yönelik hobileri gençlere tavsiye etmek için çekimler yapmaya başladık. Her programda üç-dört hobiyi tanıtmaya gayret ediyorduk. O çalışma, bir şekilde benim antrenman yapmamı sağladı. O programlarda hep farklı şeyler deneme şansına sahip oldum. Çekerken denemeler yaptım, deneyim skalamı geliştirmeye çabaladım. "Bu hobiyi anlatırken acaba şöyle bir yerden yaklaşısam nasıl olur?" dedim. Bir diğer programda, belgesel dair bir deneme çıkartmaya çalıştım. Bazen bir şeyi kıstım, bazen başkasını açtım. Şanslıydım ki bu şans İskender Salgırlı Bey ve yönetim bana sağladı. Teşekkür borçluyum ona. Kısaca, bir şekilde antrenman yapma şansım oldu. Ne mutlu bana ki bunu yaparken aynı zamanda da cebime harçlık koyabildim. Bunun çok öncesinde Boğaziçi'nden tanıdığım Üstün Barışta Bey beni reklam setine izleyici olarak davet etmişti. Setinde kamera ve ışığı görmüştüm. Dolayısıyla çekime, sete aşinaydım. Yaptığım bir deneysel film var: *Hand The Camera*. Şimdiye kadar hiç gösterilmedi. Tek kısa filmim odur. Televizyona direkt girdim; ama ondan önce tek kısa filmim budur. Yaptığım bir belgesel vardır: Türkiye'deki, İstanbul'daki "Rock" kültürü üzerine, *Rock Around The Mosque* isimli. Dört yıl sonra da *Tabutta Rövaşata* geldi. Ama roman yazarlığı vardır *Tabutta Rövaşata*'nın öncesinde. Dolayısıyla benim kariyerimde uzun film öncesinde birden çok kısa filmin gerçekleştirilmesi gibi bir şey olmadı. Fakat günümüzde, işe yeni başlayan bir sinemacının, benim yaptığıma benzer bir yolla ilerlemesi çok kolay olmayabilir. Birdenbire kendilerini bir televizyonda bulmaları ve her hafta bir şey yapmalarının beklenmesi sanırım sürpriz olabilecektir. Benim için çok büyük bir şanstı; ama itiraf edeyim o dönemde çok zorlanmıştım. Neredeyse bir düelloydum. Sürekli "Ne yapalım? Nasıl yapalım?" soruları ile boğuşuyorduk. Bir keresinde bisikletlerle doğaya çıkıp bir yerden bir yere ormanların içinden geçen çocukları çekiyorduk. Oradan çek, buradan çek, ağacın üstünde, yerde, patikada çek. Haftaya denize açılıyorduk, ekip ben dâhil üç-dört kişiydi. Organize olmak zordu, bütçe kısıtlıydı. Sürekli olarak biçimle, içerikle, yapımla, güçlüklerle uğraşmak beni çok besledi. Şu anda yeni başlayanlar için bu fırsatın gelmesi çok zor olabilir. Dolayısıyla kısa film yapmalarını ve kendi biricik şanslarını

yakalamak için fırsat kollamaya devam etmelerini tavsiye ediyorum. Doğal olarak okuma, kendini geliştirme boyutunu ihmal etmeden bunu yapmalarında yarar var. Gerçi kısa metrajlı film yapmanın endüstriden büyük ölçüde yararlanan, oradan külliyetli şekilde destek alınan bir alana dönüştüğünü görüyoruz. Dizilerde asistanlık yapan kişiler, konumlarının getirdiği sinerjileri ve ilişkileri kullanarak kısa metraj filmler çekebiliyorlar; ama bazen bunların haricinde kıt koşullarda üretilmiş zekâ dolu kısa metraj filmlerle de karşılaşabiliyoruz. Bazen büyüleyici olanlar da çıkabiliyor bu tür filmlerin arasından. Birdenbire çıkıp derdini büyük bütçelere sahip olmadan anlatan insanların bulunabileceğini görünce heyecan duyulabiliyor. Anadolu üniversitelerinde ise daha çok belgesel ağırlıklı bir yol yürüme var. Büyük şehrin imkânları ile film yapanların filmleri ile baş etmekte zorlanacaklarını düşündükleri için, taşradakilerin daha çok belgesele ağırlık verdiklerini tahmin ediyorum. Her birey kendi yolunu çizecek, türküsünü keşfedecektir. Geçmişte olan şey gelecekte de kendini sürdürecektir...

Özer ANAR: Siz 35 mm ile işe başladınız ve bir süre öyle devam ettiniz. Yaklaşık 15 yıldır dijital teknoloji sinemaya hâkim oldu. Sizce dijitalleşme bağımsız film yapıcılığını nasıl etkiledi?

Derviş ZAİM: 35 mm film çekmek, Everest'e tırmanmak gibiydi. Şimdi dijital çıktı, Alemdağ'a çıkıyoruz. Evet, daha kolay yapılıyor; ama sonra Alemdağ'da tepede elinde çay bardağı kalıyorsun, kafanda yüzlerce soru. Yüzlerce kişi filmleri ellerinde kendine soruyor: Çektiğim filmi nereye satacağım? Salonda şansı var mı? Nasıl satacağım? Satış yapması için yetkilendireceğim insanlar doğru insanlar mı? Dolayısıyla şimdilerde film belki daha kolay yapılıyor, üretiliyor; ama bu kez dağıtım, gösterime sokamıyorsun. "Muteber" festivale sokamıyorsun. Orada bir kast sistemi var çünkü. Festivale giremeyince uluslararası satış, dağıtım arenasına ciddi biçimde çıkamıyorsun ve filminizin zaten dar olan uluslararası satış alanı daha çok daralıyor. Dijital platformlardaki dağıtım ve gösterime de giremiyorsun ve kısır döngüye kapılıyorsun. Eğer filmini çok fazla borca girmeden yaptıysan ne mutlu sana. Eğer borca girdiysen, orada problem büyük demektir ki bu işin sık rastlanan tarafı... İşin estetiğinde ise dijitalin getirdiği kolaylıklarla esneklikten olumlu olarak bahsedebilir. Tabii bu durumun getirdiği olumsuz bir tavır da bulunmakta. Eskiden 35 mm çekmeye çalışan birisi, 35 mm ucuz bir şey olmadığı için çekime girmeden önce belli bir tasarımı kafasında netleştirmeye çalışırdı. İşi makul bütçeyle bitirmek için net bir tasarımın üzerine giderdi. Bu da ister istemez filmler için daha önceden düşünülmüş bir planın olması durumunu yaratırdı. Şimdilerde dijital çeken insanlar her yönden, bir sürü açıdan, çoklu kameralarla, aynı

anda, sürekli biçimde çekiyorlar. Ama tabiri mazur görün, dağlara taşlara çekiyorlar. Yönetmen sete geliyor; "Bir buradan alalım, bir şuradan alalım, bir yukarıdan, bir aşağıdan, bir drone ile alalım." diyor, elindeki dijital imkânlarla herhangi bir tasarım çabası olmadan girilen işler hard diskleri dolduruyor, montaj odasına götürülüyor ve öncesinde bir tasarım olmadığı için montajcının kâbusu haline dönüşüyor. Dolayısıyla eski zamanlardaki gibi tasarımı önceden planlayan, sete ne yapacağını bilerek gelen, sette de yaşanan anın biricikliğini yansıtmak için doğaçlamaya girişen kişileri özlüyoruz. Dijitalin setlerdeki en büyük olumsuz etkisi, sanırım düşünel alanda yarattığı tembellik oldu. Dijitalin kolaylaştırıcılığına, bolluğuna kapılmak, aynı zamanda ister istemez ahlaki sistemin ne olabileceği üzerinde çok fazla düşünmemek durumunu doğurdu. Çünkü elinizde dijital olanak varsa, üstüne üstlük çekim sonrasında devreye girebilecek yapay zekâ yönetmenin hatalarının örtülmesini sağlayabilecek gibiyse, yönetmen adayı estetik ve ahlaki sisteminin ne olacağı üzerine fazla düşünmeyebilir. "Her yerden, defalarca çekerim." diye içinden geçiriyor. "Çekilen devasa malzemeyi montajda bir şekilde bağlarım". "Olanakların genişlemesi sayesinde daha önce söylenmeyecek bir sürü şeyi yapmaya, söylemeye muktedirim." diye geçirebilir. Bilir ki, sette eksik kalan bir nokta çıkarsa, oradaki defoları yapay zekâ tamamlayabilecek, montajdakiler gelen devasa malzemedan işe yarayacak bir şeyleri elbet bulacaklardır. Bu anlayış da birbirinin benzeri olan bir sürü yapıtı, basmakalıp fikirleri ortaya çıkarıp ahlaki konumda özensizlikler yaratabiliyor.

"... profesyonel oyuncular kullanmamak yaptığım en akıllıca işlerden biriydi ve filmin çatısını, aksiyon çizgisini, konseptini sahada buldum, sahada yarattım. Yani kervan yolda düzeldü..."

Özer ANAR: Yaşam deneyiminiz ve gözlemleriniz projelerinizin şekillenmesinde etkili oluyor mu?

Derviş ZAİM: *Devir* filmi bu şekilde yapılmış bir filmidir. Yine bir ay önce yaptığım ve belgesel alanında prestijli bir festival olan ABD'deki *True-False Film Festivali*'nde dünya prömiyerini yaptığımız *Tavuri* filmi bu şekilde yaptığım bir başka eserimdir. *Devir* filminde, Burdur'da bir köyde her sonbaharda çok eski bir antik inanış neticesinde ortaya çıkan bir olaydan esinlenmiş, o projede koyunlarını kışlağa geçmeden önce bir gölden geçirerek yarışan çobanların yarışması etrafında süren bir hikâye çekmiştim. Binlerce yıldan beridir devam eden ritüelin üzerine filmi oturtmuştum. Günümüzde de devam eden bu çoban yarışı, okuduğum

şeyler beni yanıltmıyorsa, antik bir ritüele dayanıyordu. Çekime giderken risk almıştım. Ortalıkta net bir senaryo yoktu. Senaryo olmadığı için köyde rastladığım gerçek karakterlerle beraber hikâye yaratma sürecinde yürüdüm. İyi ki gerçek karakterlerle yola çıktım; filme doğallığı sokan üç tane çobanla çektim filmi. Orada profesyonel oyuncular kullanmamak yaptığım en akıllıca işlerden biriydi. Filmin çatışmasını, aksiyon çizgisini, konseptini sahada buldum, sahada yarattım. Yani kervan yolda düzöldü. Ama proje benim için bir düello gibiydi. Yine de yarattığı zorlukları aşma biçiminin getirdiği hoşnutluk ve çekim yaptığımız çevrenin sevimliliği nedeni ile hayatımda çalışırken zevk aldığım işlerin başında gelir. Küçük bir köyde, üç çobanla, o antik inanışın verdiği esinle arayışa girdik; ama olayları entelektüalize etmedik. Üç çobanın modern çağla nasıl baş edeceklerini anlatan bir hikâyeyi kayda geçirmeye gayret ederken, malzemenin ne söylediğini dinlemeye çalıştım. *Devir*'den sonra başlayan *Tavuri* filminde de benim çocukluktan itibaren tanıdığım bir dolandırıcıyı ele aldım. Kıbrıs'ta savaş sonrasında Limasol'dan Mağusa'ya göç ettikten sonra yaşadığımız mahallede rastladığım çocukluk arkadaşım Mustafa Serttaş'ın hikâyesini anlatmaya çalıştım. Bir süre sonra belgesel, benim Mustafa Serttaş ile birlikte yürümemin hikâyesine döndü. Dolayısıyla benim "Derviş Zaim" olarak belgeselin içerisine dâhil olmam, daha evvelki işlerde rastlanmayan başka bir boyut sağladı. *Tavuri* adlı bu son yaptığım belgesel de, "Kervan yolda düzülür" anlayışı ile çektiğim bir proje olmuştur. Çektik ve montajladık. Montaj sonrası tekrar çektik, ardından yeni ve eski malzemeyi harmanlayıp montajladık. Neredeyse bu süreci beş yıllık bir uğraşmaya yayararak, uzun bir çekim sonrası süreci eşliğinde tamamladık. Post prodüksiyonda dev bir malzeme elimizde birikmişti. Nihayetinde bir sene önce bitirdik. *Tavuri*'nin ilk gösterimi, belgesel alanında dünyanın en prestijli festivalleri arasında gösterilen *True-False Film Festivali*'nde gerçekleştirildi. Ardından *İstanbul Film Festivali*'nde, yarışma dışı olarak ilk Türkiye gösterimini yaptı. Bu iki proje, önceden oturup senaryoyu bitirip sete çıktığım projelerden çok farklı oldu. Fakat *Devir* filmi gerçekleştirdikten sonra yaptığım *Rüya*, *Balık* ve *Flashbellek* filmlerinde de *Devir*'deki doğaçlama ve akışı keşfetme arzusu diye nitelenebilecek alışkanlıklarım nüksetti. Sık sık senaryo dışına çıkarak, özellikle senaryoda ilgili sahnede istediğimi aldığımı hissettiğim andan itibaren, var olan planın dışında başka denemelere kalkışmak türünden esneklikleri kendime tanımaya gayret ettim. Bundan giderek daha fazla zevk alıyorum. Film yapmak, yer yer bir zen deneyimine dönüştürülebilir sanırım. Eğer yanılmıyorsam Sufi anlayışına göre, "şimdi ve burada"yı keşfetmek, "şimdi ve burada"nın biricikliğini yansıtmaya çalışmak, onu fark etmek hayatı zenginleştirmek için önemlidir. "Şimdi ve burada"yı

yaşamaya başladığınızda, o "burada"nın ve "şimdi"nin tekliğini, tekrarlanamazlığını fark ettiğiniz anda, onu daha farklı yansıtmaya başladığınızı fark edersiniz ve yönetmenin görevi, oyuncularını o şimdiki anın gereksinim duyduğu biricik anı yansıtabilecek konuma getirmek, onları oraya itmektir. Dolayısıyla yazarken altı ay, belki iki sene sonra çekeceğiniz bir şeyi, o anın gereksindiği "şimdi ve burada"yı çok fazla fark edemeyebilirsiniz. Belki mükemmel bir metin vardır elinizde ama metni sahaya çektiğiniz zaman kimi anlarda unutmanız fena olmayabilir. "Şimdi ve burada"yı keşfetme ilkesi uyarınca sabit metni bir süre askıya almanız, belki daha yaratıcı sonuçlara gitmenizi kolaylaştırabilir. Bunun erdem ahlakı inşa etmek ile bir ilgisi bulunmaktadır. Deneyimlerim bana bunları sezdirmediği için son işlerimde bu durumun üstüne zaman zaman gitmeye gayret ediyorum.

"...kamerayı eline alıp sokağa dalan ve hayalini yansıtmak amacıyla fazla düşünmeksizin çekim yapan, yani bir tür kamera fetişizmi ile hareket eden aceleci insanlardan çok, teoriyi ve pratiği birleştirebilen, sabırlı, sorgulayıcı Sokratik yaklaşımı benimsemiş insanlar yetiştirmeyi amaç edinmeliyiz."

Özer ANAR: Size göre ideal bir sinema okulu nasıl olmalı?

Derviş ZAİM: İdeal bir sinema okulu, hayal edebildiğiniz ama gerçekte pek ender rastlayabildiğiniz bir oluşumdur denebilir. İdeal okul Moskova'da yaşayan için farklı, İstanbul'da yaşayan için ondan daha değişik, New York'ta yaşayan için çok farklı hâller ve anlamlar ifade edebilir. Bunu şunun için diyorum; okul iyi olabilir, ama siz Afyonlu bir çocuk olarak orada dikiş tutturamayabilirsiniz. Varsayalım ki, okul çok iyidir, hocalar çok iyidir, teknik altyapı harikadır; ama siz hocalara, okula çeşitli nedenlerle uyum sağlayamayabilirsiniz. Türlü nedenlerle ısınamazsınız, okul ile ritim tutturmayı sağlayamazsınız. Dolayısıyla, yetenekli olmanıza rağmen oradan gerekli verimi alamazsınız. Bir de şu boyut var bahsetmek istediğim: Eğer yanılmıyorsam, sinema okuluna gelmiş olan insanın -aslında ideal bir şeyden bahsediyorum şu anda- bir lisans eğitimini bitirmesinde, biraz dünyayı tanımış olmasında fayda vardır. Çünkü lisan konuşabilen, dünyadan haberdar biri sinema okuluna girdiğinde, okula on sekiz yaşında başlayan bir genç ile kıyaslandığı zaman, az çok belli bir perspektife sahip bulunabilecek bir adaydır. Sinema okulu, siz kuruma girerken eğer bir perspektife sahipseniz, bu perspektifinizi çalışmalarınıza nasıl aktarabileceğiniz konusunda size bir şeyler önermeye çalışır. Sinema okulu, bir projesi olan insanın işine daha fazla yarayabilir. Projesi olan insan ne demektir? Temelde bir perspektif

doğrultusunda sistematik bir ahlaki ve estetik yapıya sahip ve hikâye kurabilme potansiyeli olan kişi demektir. Peki, sinema yoluna baş koyan ve liseden yeni mezun olmuş gençler; "Hocam benim dünya deneyimim yok, lisanım az, hayat tecrübem az, nasıl perspektifim olsun?" diyebilirler. Haklıdırlar da, o yaşta tüm bunlar nasıl bir araya gelecek, tecrübe nasıl oluşacak? Ama saptamamı mutlaklaştırmamak da lâzım, yaratıcılığın kaynakları sonsuzdur, gizemlidir. Erken yaşlarda sezginin yardımıyla başarılı işler çıkarılabilir. Sovyet montajı buna örnektir. Yine de kabalaştırarak, hata yapma ihtimalini akılda tutarak konuşursak, on sekiz yaşında bir çocuğun düşüncelerinin derin olabilme imkânı görece olarak zayıftır. O yüzden hayat tecrübesi biriktirmesi, okul bitirmesi, eğitim görmesi, yaşaması gereklidir. Hatta tartışılabilir biçimde, sağda solda yoğrulması, tokatlar yemesi, yaratıcılığının kamçılanması açısından faydalıdır bile denebilir. Bu veya benzer bir süreçten sonra genç insanın sinema okuluna girmesi işin idealidir. Fakat bu model işin ideali ve ideal model ender zamanlarda hayatla buluşturulabileceği için, sinema okuluna gelen gençlerin en önce geçmiş kuşakların birikimini öğrenmeye çalışan kişiler hâline gelmesi gerektiğini iddia edebiliriz. Her türlü okuma, onların kendi perspektiflerini oluşturmasına yardımcı olacaktır diye düşünüyorum. Yani edebiyattan, sanattan, ruhbiliminden, mitolojiden, tarihten haberdar olmaları gerekmekte. Hikâye anlatmaya kalkışan birisine bu alanların getireceği katkı ve derinlik aşikâr... Sinema tekniği altı ayda öğrenilir. Önemli olan hikâye anlatmayı öğrenmektir. Hikâye anlatmayı öğrenirken de, kamerayı eline alıp sokağa dalan ve hayalini yansıtmak amacıyla fazla düşünmeksizin çekim yapan, yani bir tür kamera fetişizmi ile hareket eden aceleci insanlardan çok, teoriyi ve pratiği birleştirebilen, sabırlı, sorgulayıcı Sokratik yaklaşımı benimsemiş insanlar yetiştirmeyi amaç edinmeliyiz. İş geliyor, geliyor, zıtların bir araya getirilmesi ve birbirini bütünlemesine dayanıyor. Eğer bu birlikteliği sağlar, üstüne üstlük işi yaparken emeğinize sevgi ve anlayış da katabilerseniz, uğraştığınız şey her ne ise onu başarmanız biraz daha kolaylaşabilir. Çünkü sevginin ve iyi niyetli sorgulamanın var olduğu her yerde bir sürü zorluğu aşmak daha kolaydır. Elbette sabır ve olgunluk, kabullenme ile beraber yürümek de ileriki yaşlarda kişinin ruh sağlığı açısından fayda getirecektir. Çünkü bu işlere kalkışan herkesin kariyerinin uzun döneme yayılması ihtimali zayıftır. Kabullenmeyi bilmek, kabullenmeyi öğrenmek de bu işte gerekli olabilir.

Özer ANAR: Çok teşekkür ederiz.

Derviş ZAİM: Benim için zevkti.